

Рятувальні розкопки поблизу Млинова на Волині

Протягом 1974—1976 рр. в басейні нижньої течії р. Ікви виявлено 48 різпочасних пам'яток. До числа тих, де проводяться охоронні розкопки, належить крем'яна майстерня Млинів III*. Невідкладність цих робіт викликана тим, що пам'ятка руйнується оранкою.

Майстерня зафіксована за 0,5 км на північний схід від смт Млинів Ровенської області на лівому березі р. Мантинки, притоки р. Ікви. Ця пам'ятка, відкрита на схід від імовірно пов'язаного з нею поселення стжижовської культури, була розташована на плато першої надзаплавної тераси, висота якої 8—10 м від рівня заплави. Розкоп площею 30 м² закладено на місці максимального скупчення знахідок. Тут зафіксовано таке чергування шарів: чорнозем з включенням перевідкладених крем'яних матеріалів (0—10 см); гумусований суглинок із суцільним заляганням розщепленого кременю (10—30 см, місцями до 45—50 см); суглинок без культурних знахідок. Залишки майстерні мали вигляд еліпсоподібного в плані (1,47×3,62 м) і ліноподібного в перерізі (0,4 м) скупчення цілих і фрагментованих заготовок, сколів, уламків кременю. Характер залягання матеріалу в другому шарі дає підставу припустити, що досліджувана пам'ятка не була повністю порушена оранкою і в основному збереглась в первинному стані¹.

На місці обробки кременю зібрано всі залишки кількістю близько сотні тисяч артефактів і загальною вагою 300 кг. Внаслідок високої концентрації у ґрунті відходів виробництва площу майстерні довелося розбирати пожами. Знятий чорнозем з крем'яними матеріалами промивався через металеве сито діаметром отворів 3 мм. Застосований спосіб дослідження майстерні дав можливість зібрати всі мікровідщепи, що становили третину загальної ваги знахідок.

Здобутий матеріал можна розподілити на дві категорії: а) заготовки знарядь і б) їх фрагменти та відходи виробництва (уламки, осколки, відщепи), отримані на різних стадіях обробки кременю. Це допомагає з'ясувати питання про технологію кам'яного виробництва доби ранньої бронзи. Наявність серед знахідок первинних сколів із жовтою кіркою свідчить про те, що первинна обробка сировини проходила на території майстерні. Це був перший етап процесу виробництва. Другий етап складався з двох взаємозв'язаних фаз. На першій з них здійснювалось розчленування конкреції на сколи — протозаготовки, а на другій (після їх отримання) починалась обробка технікою оббивки. В результаті заготовка майбутнього знаряддя набувала відповідної форми. Про третій етап виробництва свідчать фрагменти невикінчених виробів з відтисковою ретушю, яка на цій стадії змінювала техніку оббивки.

Відсутність на території майстерні знарядь вказує на те, що вони після виготовлення надходили в розпорядження споживачів. Подібне відтворення процесу кам'яного виробництва підтверджує думку ряду фахівців про зникнення на початку бронзової доби пластинчастої індустрії². Виявлені серед матеріалів майстерні уламки кераміки стжижовської культури свідчать про належність дослідженої пам'ятки до цієї культури.

Налички розкопок майстерні Млинів III дали підстави для висновку, що в ній виготовлялись напівсегментоподібні серпи та підтрикутні наконечники списів з черешком. Численні аналогії виробам цього типу відомі на багатьох пам'ятках стжижовської культури, зокрема вони походять з Караєвич, Зозова, Озліїва, Торчина та ін.³ Напрямок продукції майстерні визначався господарським попитом населення. Виготовлення серпів, технологічні показники яких не набагато поступались металевим⁴, є свідченням розвинутого землеробства, що проводилось на великих площах і давало можливість також утримувати худобу взимку. Наконечники вістр списів, що виготовлялись в майстерні, мали тонке перо (0,7—0,9 см) и тому, очевидно, були непрактичні на полованні. Їх слід розглядати як парадну зброю родоплемінної верхівки, використовувану і під час міжплемінних сутичок. Той факт, що їх виготовляли на території майстерні у великій кількості, вказує на посилення цих сутичок.

* Розкопки проводились Ровенською археологічною експедицією Інституту суспільних наук АН УРСР (керівник *І. К. Свешніков*). Автор висловлює подяку *І. К. Свешнікову* за надану можливість опублікувати здобутий матеріал.

¹ *Свешніков І. К.* Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III—на початку II тисячоліття до нашої ери. К., 1974, с. 122—123.

² *Бибиков С. Н.* Из истории каменных серпов на юго-востоке Европы.—СА, 1962, № 3, с. 13; *Balcer V.* O stanie i potrzebach w zakresie badań krzemieniarstwa neolitu i wczesnej epoki brązu.—WA, 1971, t. 36, s. 51—70.

³ *Свешніков І. К.* Пам'ятки культур шнурової кераміки в басейні р. Устя.—МДАПВ. К., 1962, вип. 4, табл. II, 14, 16; *Свешніков І. К.* Історія населення..., рис. 46, 1; 48, 11.

⁴ *Краснов Ю. А.* Раннее земледелие и животноводство в лесной полосе Восточной Европы. М., 1971, с. 69.

Пам'ятка Млинів III є доказом існування у племен стжижовської культури вузької спеціалізації кам'яного виробництва. Місцеві майстри-умільці, мабуть, займали в родовій общині особливе положення і працювали «...за рахунок і на користь усьому колективу»⁵. Населення південних районів Волині початку бронзової доби, маючи на своїй території багаті родовища високоякісного кременю, одного з найкращих в Європі⁶, розвинуло кам'яне виробництво в окрему галузь господарства. Розвиток кам'яного виробництва приводив до зростання регулярного додаткового продукту, що призводило до розширення міжплемінного обміну. Про це свідчить розповсюдження крем'яних виробів з волинського кременю на широкій території, включаючи басейн Вісли і правобережжя середнього Дніпра⁷. Таким чином, аналіз матеріалу майстерні характеризує окремі явища, властиві для розвинутого первіснообщинного ладу, в якому з'являються елементи його розкладу.

⁵ К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 21, с. 155.

⁶ Sulimirski T. Remarks Concerning the Distribution of some Varieties of Flint in Poland.— Światowit, 1960, t. 23, s. 299; Balcer B. Krzemień swieciechowski w kulturze pucharów lejkwatych. Wrocław etc., 1975, s. 55.

⁷ Kostrzewski J. Rola Wisły w czasach przedhistorycznych Polski.— RA, 1936, t. 5, s. 64; Sulimirski T. Op. cit., S. 303.